

Pasterstwo w regionie pienińskim

Sheep farming in the Pieniny Region

IWONA WRÓBEL

Pieniński Park Narodowy, ul. Jagiellońska 107, 34–450 Krościenko n/D.

Abstract. This study aims at answering the question of how to rationally manage the Majerz glade without causing conflict with the ethnographic and historic conditions. It is a synthesis of information on the subject that pertains both to the Pieniny and Tatra regions.

WSTĘP

Hodowla owiec w regionie pienińskim, podobnie jak na Podhalu, zawsze należała do głównych form tradycyjnej gospodarki rolniczej i decydowała o jego specyficznym charakterze. Żadna z form gospodarowania nie ma tak bogatej tradycji i nie jest tak ściśle związana z tym regionem, jak pasterstwo.

Jednym z podstawowych celów Pienińskiego Parku Narodowego jest utrzymywanie i przywracanie swoistego krajobrazu Pienin, a co za tym idzie – obok ochrony naturalnych zasobów przyrodniczych – ważnym jest, aby chronić także tradycyjne formy gospodarowania.

Jesienią 1992 roku Pieniński Park Narodowy wykupił Halę Majerz o powierzchni około 83 ha, położoną pomiędzy Czorsztynem Nadzarczem a Hałuszową. Powstał problem, jak racjonalnie zagospodarować ten teren, nie wchodząc w konflikt z uwarunkowaniami etnograficznymi i historycznymi. Czy dotychczasowe pasterskie wykorzystanie Hali Majerz było prawidłowe?

Poniższe opracowanie jest syntezą informacji z zakresu etnografii i gospodarki pasterskiej, odnoszących się zarówno do interesującego nas regionu pienińskiego, jak i tatrzańskiego, gdzie do-

świadczenia z wypasem mają głęboko zakorzoną tradycję.

PODZIAŁ ETNOGRAFICZNY REGIONU PIENIŃSKIEGO

Podstawą podziału etnograficznego regionu pienińskiego stanowi gwara i ubiór. Kryterium gwarowe dzieli górali na dwie grupy: południowo-podhalańską albo pienińską (Szcawnica, Krościenko, Tylka, Hałuszowa, Grywałd) i wschodnio-podhalańską (Czorsztyn, Sromowce Wyżne i Niżne, Kluszkowce, Maniowy, Mizerna, Harkłowa, Huba, Knurów i Szlembarg).

Kryterium ubioru jest bardziej skomplikowane historycznie lecz w rezultacie bardziej czytelne. Początkowo w czasach Starostwa Czorsztyńskiego (XV w.) strój górali pienińskich był dosyć jednolity, co spowodowane było dążeniem starosty do zespolenia swoich poddanych. W tych czasach strój górali pienińskich nawiązywał do stroju górali ze Spisza, gdyż region ten silnie oddziaływał w sferze gospodarczej i kulturalnej.

Po likwidacji Starostwa Czorsztyńskiego (II poł. VIII w.) doszły do głosu względy geograficzne i związki handlowe. Pogłębiły się również tendencje do podkreślania odrębności między

różnymi grupami górali (Reinfuss 1949). W rezultacie doprowadziło to do wyodrębnienia się 4 regionów etnograficznych (Smólski 1955):

- spiskiego (Niedzica, Łapsze Wyżne i Niżne, Trybsz, Dursztyn i inne),
- czorsztyńskiego (Maniowy, Czorsztyń, Kłuszkowce, Krośnica),
- sromowieckiego (Sromowce Wyżne i Niżne),
- krościeńsko-szczawnickiego lub pienińskiego (Szczawnica Wyżna i Niżna, Krościenko, Grywałd, Hałuszowa, Tylka).

Przynależność etnograficzna Hali Majerz jest skomplikowana. Obecnie leży na terenie wsi Hałuszowa, więc powinna być zaliczona do regionu krościeńsko-szczawnickiego. Jednak biorąc pod uwagę względy historyczne, bardziej uzasadnionym jest zaliczenie jej do regionu czorsztyńskiego. Hala Majerz stanowiła w przeszłości dobra wielkiej własności i należała do właścicieli Czorsztyna.

HISTORIA WYPASU

Pieniny Właściwe

W rejonie Pienin Właściwych system wypasu opierał się głównie na małych przydomowych stadkach, wypasanych na ugorach należących do danego właściciela. Głód ziemi, jaki zapanował po I Wojnie Światowej spowodował, że wszystkie wylesione grunty przeznaczone były pod uprawę zbóż, ziemniaków itp. Tylko najbardziej niedostępne polany użytkowane były kośnie na zimową paszę dla bydła. Jedyne znane gospodarstwo szafalnictwa mieściło się na Wielkiej Dolinie, gdzie bacował Szymon Borzęcki ze Sromowiec Niżnych. Pasł stado kilkudziesięciu owiec i prowadził gospodarkę mleczarską (informacja ustna Zbigniewa Salamona).

Wypas owiec prowadzony był również na polanie Kosarzyska pod Trzema Koronami. Na położonych niżej Ligarkach owce wypoczywały w czasie największych południowych upałów (Krzan 1988). Nic jednak nie wiadomo na temat gospodarki szafalnictwa. Nie udało się ustalić, czy owcze mleko przerabiane było na miejscu, czy znoszone było do wsi.

Szczawnica

Szczawnica, położona na granicy Pienin i Beskidu Sądeckiego, zaliczana jest do grupy wsi niwowych (niwy – kompleksy gruntów rolnych podlegające przemienemu ugorowaniu). Do I Wojny Światowej istniał system zespołowego ugorowania. Pola położone w dolinie Grajcarca i w pobliżu domostw były stale uprawiane, natomiast pola położone nieco dalej od wsi podlegały ugorowaniu. Ugory gminne (tzw. tłoki) poddawane były zespołowemu wypasowi owiec prowadzonemu przez wynajętego bacę. Wypasanie owiec na ugorowanych polach prowadzone było głównie w celu ich równomiernego nawożenia. Bydło rogate pasło się na pastwiskach gminnych, znajdujących się na peryferiach pól, w bocznych dolinkach i na grzbietach porośniętych jałowcami. Polany śródleśne, należące zwykle do indywidualnych gospodarzy lub do spółek kilku lub kilkunastu właścicieli, wykorzystywane były jako gospodarstwa filialne, do których przenoszono się z całym inwentarzem na czas orki i sianokosów. Na polanach należących do gminy wypasano zespołowo woły.

Jaworki

Jaworki, położone na granicy Małych Pienin i Beskidu Sądeckiego, zaliczane są do grupy wsi niwowych. Do II Wojny Światowej część, gruntów leżąca blisko gospodarstw w dnie doliny, była stale uprawiana. Grunty gorsze, położone wyżej, podlegały przemienemu ugorowaniu. Na terenie 4 niw znajdowały się 4 obszary podlegające ugorowaniu: Pod Jasielnik, Za Opłotem, Za Homole, Do Bukowin. Co roku przymusowo ugorowano inny obszar z przeznaczeniem na wspólny wypas owiec. Szafas (kolibę) baca otrzymywał od gromady. Po zakończeniu wypasu koliba była rozbierana i składana przy ścianie budynku straży pożarnej. Na ziemiach bardzo słabych nie opłacała się uprawa i dlatego wypasano tam stale krowy, które nie nawożą równomiernie ugorowanego pola. Takie grunty nazywano „carynami”.

Ostateczna likwidacja ugorów w Szczawnicy nastąpiła mniej więcej w okresie I Wojny Światowej i zadała ostateczny cios systemowi wypasu z gromadzkim bacą. Owce szczawnickie zaczęto oddawać na wypas na Słowację. Zaczęto również

wykorzystywać jako pastwisko dla owiec gromadzką Halę Skałka oraz las przylegający do tej polany. Nie mogła ona jednak pomieścić tylu owiec ile pierwotnie pasło się na ugorach.

Znaczna poprawa sytuacji pasterstwa nastąpiła w okresie międzywojennym, za czasów hrabiego Adama Stadnickiego, który dopuścił do wypasu owiec w lasach wysokopiennych. Szałaszy budowane były na polanach chłopskich lub dworskich. Organizowane były małe bacówki ze stadami liczącymi 30–50 (do 100 szt.) owiec. Pasterstwo w tych czasach zaczęło upodabniać się do pasterstwa podhalańskiego z samodzielnym bacą, niezależnym od gminy i gospodarką szałasniczą z dala od osiedli ludzkich. Baca sam dzierżawił teren leśny, gdzie wypasał owce, a czynsz dzierżawny opłacał w postaci sera. Owce brał z kilku wsi. Po raz pierwszy pojawiła się konkurencja między bacami, gdyż liczba owiec była ograniczona.

Po II Wojnie Światowej, z chwilą pojawienia się zakazu wypasania w lasach, pasterstwo znalazło się w trudnej sytuacji. Zaczęła upadać system małych szałasów, co wiązało się z brakiem rąk do pracy (emigracja ludności do miast i za granicę). Opłacało się natomiast wypasać wielkie stada. Ze strony państwa istniała zachęta, dobrych pastwisk było pod dostatkiem, więc skwapliwie korzystano z tej okazji. Miejsce małych szałasów rolnych (gospodarstw filialnych), należących do indywidualnych rolników i szałasów związanych z wypasem w lasach wielkiej własności, zajęły duże stada liczące kilkaset owiec. Były one podobne do organizowanych przed wojną przez dwór hr. Stadnickiego na Hali Łabowskiej lub przez baców szczawnickich na Hali Skałka, po zniesieniu ugorów. Za wzór służyły jednak szałaszy baców podhalańskich, przybyłych do Jaworek po II Wojnie Światowej (Kowalska-Lewicka 1980).

Wypas owiec wiązał się ściśle z obecnością budynków gospodarczych, tzw. bacówek. Bacówki (szałaszy) Małych Pienin i Beskidu Sądeckiego nawiązują swoją konstrukcją do szop na siano gospodarstw filialnych. Podobną architekturą charakteryzują się również szałaszy z niższych położań tatrzańskich (Antoniewicz i in. 1959). W swojej zasadniczej konstrukcji nie różnią się one zbytnio i poza drobnymi szczegółami oparte są na podobnych założeniach architektonicznych.

Hala Majerz

Gospodarka prowadzona na Hali Majerz w okresie międzywojennym nawiązywała swym charakterem do szczawnickiego systemu wypasu na ugorach gminnych, z tą różnicą, że właścicielem gruntu nie była gmina lecz właściciel dóbr czorsztyńskich Marian Drohojowski. Hala Majerz podzielona była wzdłuż grzbietu na dwie części: orną i pastwiskową. Co kilka lat zamieniano typy użytkowania. W pierwszym roku po zamianie, grunty zajęte przez stare pastwisko, wydzierżawiane były chłopom za darmo. Musieli oni przeorać darń i zasadzić karpiele (brukiew). Następne lata dzierżawy były już słono opłacane. Miejsce dawnych ornych pól zajmowało pastwisko. Na Hali Majerz bacowali Bary(?) Rusin i Józef Klimczak z Hałasowej, którzy brali do pomocy 4 juhasów. Stado liczyło wówczas do 600 owiec zbieranych od gospodarzy z okolicznych wsi. Owce pasły się również na Barbarzynie i Szajbie. Wyrobiany ser bacowie wozili do gospody w Krościenku. W czasie II Wojny Światowej przez 3 lata na Hali Majerz pasł owce baca ze Skrzypnego. (informacja ustna – Michał Wolski ur. 1909 r., zamieszkały w Hałasowej). Po II Wojnie Światowej Majerz nie został poddany parcelacji, co było przyczyną sporów z okoliczną ludnością. Został on przejęty przez Wojewódzką Izbę Rolniczą w Krakowie. W latach 80. wypas owiec na Hali Majerz wprowadziła ponownie Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna „Czorsztynianka” (Michalczuk 1993).

WPLYW WYPASU NA BIOCENOZĘ PASTWISKA

Na podstawie badań nad wypasem owiec w Tatrach można zauważyć, że ograniczony wypas nie prowadzi do degradacji środowiska abiotycznego. Zmiany właściwości wodnych gleby, a więc między innymi zmniejszenie szybkości wsiąkania wody, są najsilniejsze w miejscach koszarzonych. Jest to spowodowane silnym zadeptywaniem. Okazują się one jednak krótkotrwałe i zanikają w ciągu jednego sezonu wypasowego. Obserwacje te dotyczą aktualnej małej obsady owiec, charakterystycznej dla wypasu kulturowego (Łajczak 1990). Każde zwiększenie obsady wzmaga

mechaniczną presję na glebę i przyczynia się do jej erozji.

Wypas owiec powoduje wyraźne wzbogacenie gleby w składniki pokarmowe, co zachodzi dzięki stosowaniu nawożenia organicznego (koszarzenia). Poprawa warunków pokarmowych w glebie wywiera pozytywny wpływ na stan runi pastwiska (Skiba, Zawilińska 1990). Nawożenie przez koszarzenie owiec zwiększa produkcję łąk i powoduje przekształcanie się ubogich bliźniczyisk w zbiorowiska bogatsze, zbliżone składem do łąk mietlicowych. Natomiast spasanie łąk bez zakładania na nich koszar lub ich koszenie bez nawożenia prowadzi do obniżenia produkcji (Kaźmierczakowa i in. 1990).

Wpływ wypasu owiec na bezkręgowce jest zróżnicowany. Myrmekofauna polan wzbogaca swój skład gatunkowy i liczebność pod wpływem wypasu, co łączy się zapewne z większą różnorodnością siedlisk (Woyciechowski 1990). Wypas wpływa negatywnie na strukturę populacji roślin

nadmierny. Natomiast głównym celem ograniczonego kulturowego wypasu owiec nie są korzyści gospodarcze lecz podtrzymywanie tradycji pasterskiej jako atrakcji turystycznej oraz sposobu utrzymania cennych widokowo polan i zróżnicowanego składu flory i fauny.

ZASADY ORGANIZOWANIA WYPASU KULTUROWEGO

Poza względami etnograficznymi należy brać pod uwagę również względy racjonalnego zagospodarowania. Wiele cennych informacji na ten temat zebrano dzięki pomocy pracowników Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych (IMUZ) w Jaworkach.

Podstawowym problemem hodowli owiec jest dostateczna ilość paszy potrzebna zwierzętom, a ta zależy od produktywności pastwiska. Dla porównania, w tabeli 1 zestawiono dane na temat produktywności pastwisk pochodzące z Tatr

Tabela 1. Produktywność pastwisk w Tatrach i Małych Pieninach.

Rejon	Wysokość n.p.m.	Produktywność			
		sucha masa [t/ha]	średnio [t/ha]	zielonka [t/ha]	średnio [t/ha]
Tatry	980–1420	1,9–3,8	2,4	10,0–20,0	13,0
Małe Pieniny	700–900	5,7–7,3	6,4	28,7–37,6	33,6

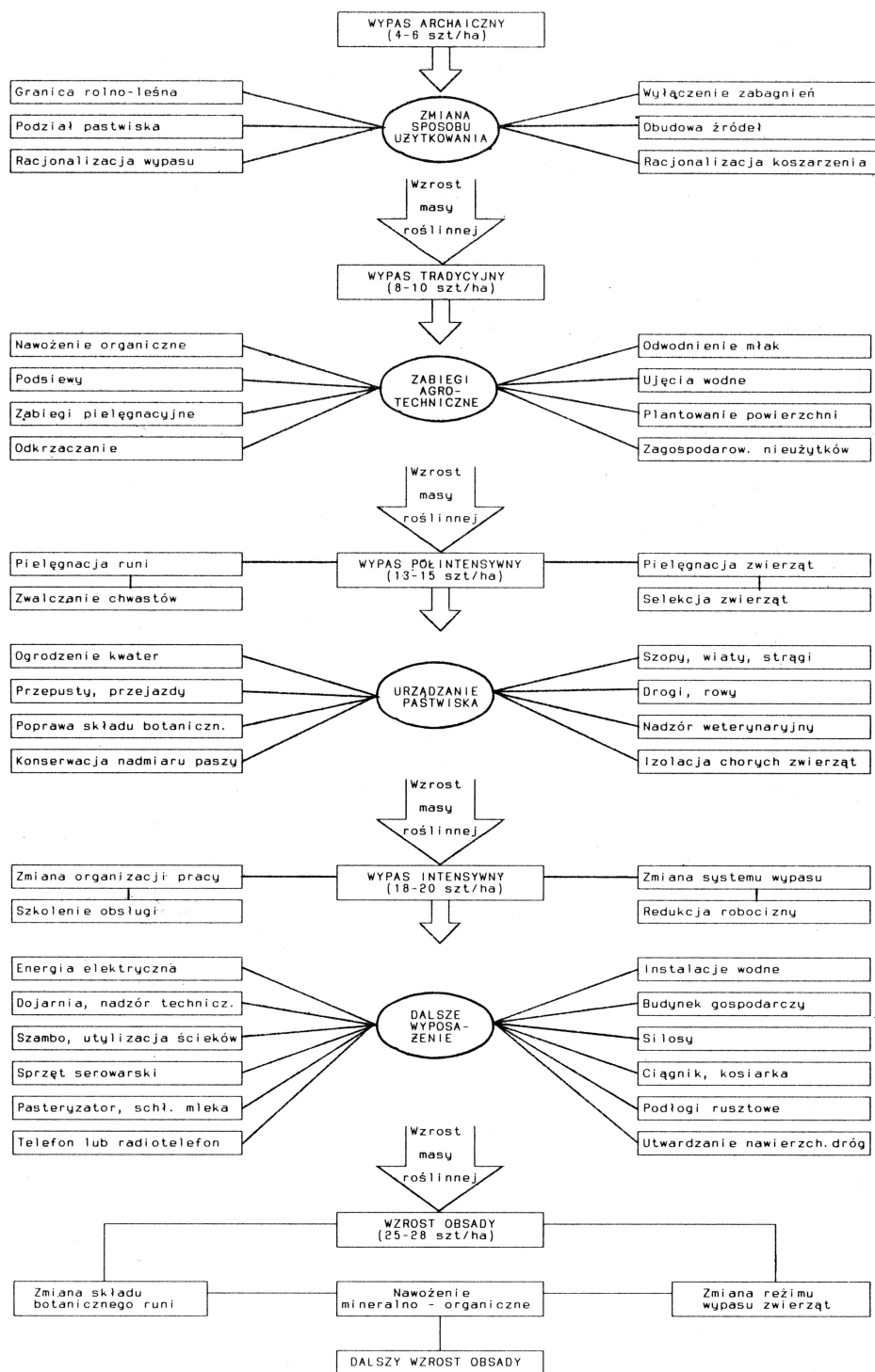
nożernych gatunków owadów. Wyraźnie zmienia się skład gatunkowy i zmniejsza się liczebność populacji. Ubywa gatunków górskich, a pojawiają się wszędobylskie gatunki niżowe (Kaźmierczakowa 1990). Obecność polan wzbogaca istotnie faunę trzmieli, jednak wypas ogranicza ich bazę pokarmową, w wyniku czego przenoszą się do strefy ekotonu (Kosior 1990). Dla owadów roślinożernych korzystniejsze są zabiegi koszenia niż spasanie. W przypadku drapieżnych myśliczków (*Stenus Latr.*) wypas nie wpływał negatywnie ani na skład gatunkowy, ani na liczebność populacji (Kuśka 1990). Wypas owiec oraz sama obecność polan wpływa zdecydowanie negatywnie na różnorodność gatunkową ślimaków (Dyduch-Falniowska 1990).

Większość szkód związanych z wypasem owiec powodowana była w Tatrach przez wypas

(Kaźmierczakowa i in. 1990) oraz ze Stacji Doświadczalnej IMUZ w Jaworkach (Twardy 1991).

Dla Tatr, zgodnie z zasadami wypasu kulturowego, za optymalną przyjęto obsadę 6–7 owiec/ha. W Jaworkach nie stosuje się wypasu kulturowego (tradycyjnego) lecz intensywny. Można jednak na tym przykładzie prześledzić kierunek zmian organizacyjnych i towarzyszących im zmian form wypasu od archaicznego do intensywnego (ryc. 1).

Znane są trzy typy koszar: gęste, średnie i luźne, przy zagęszczeniu odpowiednio 1 owca/1, 2 lub 3 m² pow. pastwiska/dobę (Skrijka 1981). W świetle wspomnianych wcześniej badań prowadzonych w Tatrach, największe zmiany, w tym również niekorzystne (zmniejszenie szybkości wsiąkania wody, naruszanie zwarcia runi) powoduje stosowanie koszar gęstego. Zastosowanie

Ryc. 1. Schemat zmian organizacyjnych wypasu (wg Twardy 1988).
Scheme of organizational changes of grazing (after Twardy, 1988).

Fot. 1. Bacówka na terenie Hali Majerz w Pienińskim Parku Narodowym: a – widok ogólny, b – widok z frontu (fot. T. Jurkiewicz).
Sheep farm on Jala Majerz in the Pieniny National Park: a) – general view, b) – front view (phot. T. Jurkiewicz).

koszaru luźnego (1 owca/3m²/dobe) powoduje, że jego niekorzystne skutki znikają już pod koniec sezonu wypasowego lub w okresie zimowym (Łajczak 1990).

Owca wypija przeciętnie około 5–6 l wody/dobę (Skrijka 1981), przy czym powinna to być w miarę możliwości woda świeża. Liczba owiec dopuszczonych do wypasu powinna zależeć od wydajności dostępnych miejsc pojenia. Woda dostępna na Hali Majerz pochodzi jedynie z lokalnych wyśięków wody, które tworzą w sąsiedztwie młaki eutroficzne. Chcąc zachować te zbiorniki i nie dopuścić do ich degradacji, konieczne jest ograniczenie ilości odprowadzanej wody. Dotychczasowa gospodarka wodą na Hali doprowadziła już do częściowego zniszczenia tych zbiorników.

WSTĘPNE WYTYCZNE DO ZAGOSPODAROWANIA HALI MAJERZ

Uwzględniając zaprezentowane wcześniej informacje, można zaproponować następujący sposób zagospodarowania Hali Majerz.

1. Rejon Hali Majerz należy zaliczyć do czorsztyńskiego regionu etnograficznego, jednak wymagany strój regionalny, w jakim powinien być prowadzony wypas, należy dostosować do regionalnej przynależności bacy, który ten wypas prowadzi.

2. Bacówka powinna mieć charakter regionalny, pozbawiony naleciałości zakopiańskiego stylu witkiewiczowskiego, tj. niezbyt stromy dach (połączenie dachu ustawione względem siebie pod kątem około 90°), wejście od frontu, płaski węgiel (informacja ustna prof. Romana Reinfussa z Instytutu Sztuki PAN w Krakowie).

3. Planowany system wypasu powinien mieć charakter wypasu kulturowego (tradycyjnego), z systemem wypasu wolnego. Jedynym elementem nawiązującym do wypasu półintensywnego jest usuwanie z terenu pastwiska tych gatunków roślin, które nie są zjadane przez owce, a równocześnie są bardzo ekspansywne (ostrożeń, pokrzywy).

4. Należy przeprowadzić badania dotyczące wydajności źródeł w obrębie Hali Majerz oraz wpływu wypasu owiec na ich stan. Wyniki tych

badania pozwolą określić górny pułap obsady owiec na 1 ha. System zagospodarowania rejonu źródeł, polegający na zastosowaniu szeregu przelewowych koryt, pozwoli na stopniowe gromadzenie wody i ograniczenie dostępu owiec do samego źródła. Susza, jaka miała miejsce w lipcu 1994 roku udowodniła, że nie zawsze można polegać na naturalnych ciekach wodnych i celowe jest wywiercenie studni, która uniezależniłaby gospodarstwo owczarskie od kapryśków pogody.

5. Biorąc pod uwagę położenie Hali Majerz (maksymalne wzniesienie – 689 m n.p.m.), przyjąć można, że jej klimat jest bardziej zbliżony do klimatu Jaworek, niż do klimatu tatrzańskiego. Warunki glebowe Hali Majerz są podobne, a nawet lepsze od warunków glebowych Jaworek. Gleby brunatne, występujące w obydwu rejonach, mają wyższe pH i wyższą zasobność w fosfor i potas na Hali Majerz (Pajdzik, Twardy 1987; Brożek, Zwydak 1993), a zatem można przyjąć, że produktywność tego pastwiska jest zbliżona bardziej do pastwisk Małych Pienin niż Tatr. Decydując się na wypas tradycyjny, za optymalną należy przyjąć obsadę 10 szt./ha. Zarówno zwiększenie, jak i zmniejszenie tej obsady nie byłoby korzystne. Wprowadzenie większej ilości owiec wiązałoby się z koniecznością zorganizowania alternatywnych miejsc pojenia, natomiast zmniejszenie tej ilości doprowadzi do usuwania nadmiaru paszy w postaci tzw. „niedojadów”.

6. Należy zastosować koszar luźny (1 owca/3m²/dobe), który nie powoduje długotrwałych, niekorzystnych zmian w glebie. Stosując koszar luźny, przy sezonie wypasowym trwającym 150 dni i obsadzie 10 owiec/ha, częstość nawrotów koszarzenia wyniesie ok. 2–2,5 roku.

PIERWSZE DZIAŁANIA OCHRONNE

Wiosną 1993 roku Pieniński Park Narodowy rozpoczął działania w kierunku zachowania istniejących zbiorowisk roślinnych, znajdujących się na Hali Majerz. Na zlecenie Parku zespół naukowców przeprowadził ekspertyzę gleboznawczą i szczegółową inwentaryzację fitosocjologiczną (Brożek, Zwydak 1993; Staszkiwicz 1993).

Aby nie przerywać dotychczasowego sposobu użytkowania, na Hali Majerz wypas owiec jest

kontynuowany. Przyjęto zasady prowadzenia kulturowego wypasu owiec. Halę wydzierżawiono bacy z Ratułowa, który na zlecenie Parku wybudował bacówkę spełniającą wymogi etnograficzne (fot. 1a, b). Zadbano również o jej regionalne wyposażenie.

W trosce o zachowanie szczególnie cennych enklaw roślinności, podjęto decyzję o ich zabezpieczeniu przed dostępem owiec (Szczocharz 1993). Dotyczyło to zbiorowisk związanych z wysiękami wodnymi i terenów położonych od strony wsi Hałuszowa. Te ostatnie przeznaczono na łąki kośne z uwagi na nawiązywanie ich składu florystycznego do ciepłolubnych łąk pienińskich (Staszkiwicz 1993).

W 1994 i 1995 roku wyłączono z wypasu kolejne fragmenty Hali Majerz z przeznaczeniem pod łąki kośne. Działania te zmierzają do zwiększenia jej różnorodności florystycznej. W myśl przyjętej koncepcji zagospodarowania Hali Majerz (Szczocharz 1993) rozpoczęto tworzenie w jej obrębie enklaw leśnych oraz pasów krzewów wzdłuż ściany lasu i drogi. Zapewnić to ma uromatnienie siedliskowe i krajobrazowe oraz ograniczyć wpływ drogi Krośnica-Sromowce.

ROLNICTWO EKOLOGICZNE NA HALI MAJERZ

Współczesne rolnictwo, kładące nacisk na jak najwyższy zysk ekonomiczny, przeżywa kryzys nadprodukcji. Lekarstwem na ten stan rzeczy wydaje się być rolnictwo ekologiczne, promujące jakość, a nie ilość wytworzonych produktów. Rolnictwo ekologiczne to program uniezależnienia gospodarstwa od nakładów zewnętrznych przez stymulowanie biologicznych mechanizmów produkcyjnych w jego obrębie. Stanowi ono system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej, bazujący na środkach pochodzenia biologicznego i mineralnego nie przetworzonych technologicznie (Górny i in. 1994). Taki system gospodarowania pozwala na wyeliminowanie działania substancji szkodliwych, pochodzących z zewnątrz, a równocześnie zmniejsza uciążliwość samego gospodarstwa dla środowiska. Podstawowa zasada prowadzenia gospodarstwa ekologicznego to odrzucenie środków che-

mii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej. Dzięki temu osiąga się dwa cele:

1) ochrona środowiska produkcji rolnej: gleby, wody, krajobrazu (dążenie do biologicznej samoregulacji w obrębie gospodarstwa, rozumianego jako system ekologiczny),

2) wysoka jakość biologiczna produktów rolnych („pierwotna”), nawiązująca do właściwości produktów powstających naturalnie w przyrodzie, bez ingerencji człowieka (Górny i in. 1994).

Zasady prowadzenia gospodarstwa owczarskiego na Hali Majerz spełniają warunki rolnictwa ekologicznego. Umożliwiło to w 1994 roku przyznanie atestu przez Stowarzyszenie Producentów Żywności Metodami Ekologicznymi „EKOLAND” na sprzedaż owczego sera. Fakt uzyskania atestu „EKOLANDU” przez gospodarstwo owczarskie prowadzone na Hali Majerz jest wykorzystywany w edukacji ekologicznej tak ludności miejscowej jak i licznej rzeszy turystów odwiedzających Pieniński Park Narodowy.

LITERATURA

- Antoniewicz W. i in. 1959. Fizjografia i geografia pasterstwa Tatr Polskich i Podhala. W: W. Antoniewicz (red). *Pasterstwo Tatr polskich i Podhala*. — PAN, Wrocław-Kraków-Warszawa, 1: 1–224.
- Brożek St., Zwydak M. 1993. Ekspertyza gleboznawcza Hali Majerz w Pienińskim Parku Narodowym. — BUSOLA, Mpis, Kraków.
- Dyduch-Falniowska A. 1990. Mięczaki polan tatrzańskich. W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy polan reglowych w Tatrach*. *Studia Nat. ser.A*, — PAN, Kraków, 34: 145–161.
- Górny i in. 1994. Kryteria rolnictwa ekologicznego Stowarzyszenia EKOLAND. *EKOLAND*, 12: II-XII.
- Kaźmierczakowa R. 1990. Wpływ wypasu na biocenozy polan reglowych (podsumowanie). W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy polan reglowych w Tatrach*. *Studia Nat. ser.A*, — PAN, Kraków, 34: 163–173.
- Kaźmierczakowa R. i in. 1990. Produktywność zbiorowisk łąkowych polan reglowych w Tatrach. W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy polan reglowych w Tatrach*. *Studia Nat. ser.A*, — PAN, Kraków, 34: 77–111.
- Kosior A. 1990. Trzmiel Bombus Latr. wybranych polan reglowych Tatrzańskiego Parku Narodowego. W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy*

- polan regłowych w Tatrach. *Studia Nat. ser.A*, — PAN, Kraków, **34**: 113–123.
- Kowalska-Lewicka A. 1980. Hodowla i pasterstwo w Beskidzie Sądeckim. — PAN, Komisja Etnograficzna, Ossolineum.
- Krzan B. 1988. Klejnot zagubiony w górach. — *Polskie Towarzystwo Teologiczne*, Kraków, 336 s.
- Kuśka A. 1990. Wpływ wypasu owiec na myśliczki *Stenus Latr.* (Coleoptera, Staphylinidae) polan tatrzańskich. W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy polan regłowych w Tatrach*. *Studia Nat. ser.A*, — PAN, Kraków, **34**: 139–144.
- Łajczak A. 1990. Właściwości wodne i zagrożenie erozyjne gleb polan regłowych w Tatrach. W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy polan regłowych w Tatrach*. *Studia Nat. ser.A*, — PAN, Kraków, **34**: 51–75.
- Michalczyk S. 1993. Studium historyczno-topograficzne rejonu Majerza w Czorsztynie. — Mpis, Niedzica.
- Pajdzik J., Twardy S. 1987. Ocena produktywności pastwiska górskiego użytkowanego owcami. *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych*, z 337, IMUZ, Kraków.
- Reinfuss R. 1949. *Stroje górali szczawnickich*. — *Atlas Strojów Ludowych*. Cz. V, z.18, Kraków.
- Sawicki W. 1982. *Wodociągi i kanalizacje*. — PWRiL, Warszawa, 443 s.
- Skiba S., Zawilińska L. 1990. Gleby polan pasterskich w Tatrach. W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy polan regłowych w Tatrach*. *Studia Nat. ser.A*, — PAN, Kraków, **34**: 39–49.
- Skrijka P. 1981. *Pastwiska dla owiec*. PWRiL, Warszawa.
- Smólski S. 1955. *Pieniny – przyroda i człowiek*. — PAN, Kraków, 224 s.
- Staszewicz J. 1993. *Zbiorowiska roślinne Hali Majerz Pienińskiego Parku Narodowego*. — BUSOLA, Mpis, Kraków.
- Szczoczarz A. 1993. *Koncepcja urządzania Hali Majerz w Pienińskim Parku Narodowym*. — Mpis, PPN Krościenko n/D.
- Twardy S. 1991. *Organizacja wielkostadnej gospodarki pasterskiej w górach...* — IMUZ, Kraków – Falenty, 83 s.
- Woyciechowski M. 1990. Mrówki (Hymenoptera, Formicidae) polan tatrzańskich. W: R. Kaźmierczakowa (red). *Wypas owiec a zachowanie biocenozy polan regłowych w Tatrach*. *Studia Naturae ser.A*, — PAN, Kraków, **34**: 125–138.

SUMMARY

Sheep farming in the Pieniny region, as in the Podhale region, has always been the major traditional agricultural activity as well as the one which has shaped the region's specific character.

This study aims at answering the question of how to manage rationally the Hala Majerz glade without disturbing the ethnographic and historical conditions. It is a synthesis of information gathered on this subject relating to both the Pieniny regions and a part of the Tatra region.

The history of grazing, especially on the eastern side of the Pieniny (Szczawnica, Jaworki) is very rich and is a result of changes in the economic condition that have taken place in this area over the last 100 years. The management of Hala Majerz in the inter-war period was related to the Szczawnica system of grazing on local municipal wasteland with the difference, however, that the land was not owned by the municipality but rather by Marian Drohojowski, the owner of the Czorsztyn estate.

After World War II the permanent small farms owned by individual farmers were replaced by big flocks of several hundred sheep. This was based on the pattern of shepherding from Podhale that came at that time to Jaworki. Hala Majerz is the only area not to be parcelled out. In the 1980's, sheep grazing was resumed there again by the Co-operative "Czorsztynianka".

Based on studies of sheep grazing in the Tatras we may note that limited grazing does not lead to the degradation of the abiotic environment. The majority of the damage in the Tatras related to sheep grazing was the result of excessive grazing. However, the main goal of limited culture sheep grazing is not economic but rather the preservation of the pastoral traditions as a tourist attraction and a way of preserving glades with diversified flora and fauna that are beautiful to see.

Apart for ethnographic reasons, rational economy should also be taken into consideration. After analyzing all gathered information it was decided that sheep grazing should maintain the cultural (traditional) character of a system of loose grazing. The optimum coverage was established at 10 sheep per square hectare.

The Pieniny National Park has undertaken measures aimed at increasing biodiversity in Hala Majerz. Consequently, part of the area was excluded from grazing and is kept used as mown meadows. Small forest enclaves were also introduced which affected the diversity of the

landscape and protected Hala Majerz from the Krosnica-Sromowce motorway. The management plan for Hala Majerz was shaped by the ecological

character of the sheep farm there, as a result of which the farm was given the certification of ECOLAND for production of sheep cheese.